

## Γ'.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς Κ. Σάνδης ἐν Ἑλβετίᾳ, ὅτε ἐδόξαζε περὶ γάμου καὶ περὶ γυναικῶν ὅσα σήμερον ἀποπτύει, οὐδόλως ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ ὠραίου φύλου τῆς χώρας ταύτης· διότι οἱ θετικοὶ λαοὶ δυσκόλως παρασύρονται ὑπὸ θεωριῶν, μὴ κυρουμένων μήτε ὑπὸ τῆς λογικῆς μήτε ὑπὸ τῆς πείρας, καὶ ἐναντίων εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις. Ἐὰν ἡ Κ. Σάνδη ἐνηκολιζέτο ἀρχὴν μᾶλλον πρακτικὴν, ἐὰν ἐπεχείρει νὰ ὑπερασπίσῃ διὰ τῆς θαυμασίας αὐτῆς δεξιότητος τὰς ἀρχὰς τοῦ ναπολεονείου Κώδικος, ὁποῖος ἦτο πρὶν ἢ κολοβωθῇ ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 1815 ἀντενεργείας τῶν καθολικῶν, ἤθελε τύχει ἐπιδοκιμαστῶν οὐ μόνον ἐν τῇ διακυρτωμένῃ Ἑλβετίᾳ ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πολυαριθμοὺς χώρας ὅπου τὰ θεσπίσματα τοῦ πατριάρχου τῆς Ῥώμης δὲν θεωροῦνται ἔχοντα τὸ αὐτὸ κύρος τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλ' ἡ *Ἰνδιάννα*, ἡ *Βαλεντίνη*, ὁ *Ὀράτιος*, ὁ *Κορσάνελος*, κλ. εἰσὶν ἐπίσης, κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῶν τρόπον, ἔργα ἀντενεργείας, δηλαδὴ ὑποκαθιστῶσιν εἰς τὸν καθολικὸν γάμον παραδοξολογίας ὅλως ἀτόπους. Καὶ ἐνῷ ἡ κόμησσα Γασπαρέν, σοφὴ Ἑλβετίς, ἐκθειάζει τὸν γάμον ὡς ὑπερφύειν κατὰστάσιν, ὡς ἀληθὴ παραδείσιν (\*), ἡ Κ. Σάνδη παριστᾷ αὐτὴν ὡς κόλασιν. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια κεῖται μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄκρων. Ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία, ἡ φυσιολογικὴ ἐπιστήμη ἀπαδεικνύουσι κατὰ τῆς συγγραφάσης τὴν *Ἰνδιάναν* ὅτι ἡ μονογαμία, κυρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὑπὸ τῶν νόμων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, εἶναι προτιμητέα παντὸς ἄλλου θεσμοῦ ἀφορῶντος τὸν γάμον. Ὅ,τι δὴποτε καὶ ἂν φαντασθῶμεν, καὶ τὰ σχέδια αὐτοῦ τοῦ Σκινσιμὼν καὶ τοῦ Φουριέ ἂν συλλάβωμεν, θελομεν περιέλθει εἰς συνδυασμοὺς πολὺ κατωτέρους τοῦ χριστιανικοῦ γάμου. Ἐπεταὶ ἄρα ἐκ τούτου ὅτι ὁ γάμος ὅπως λέγει ἡ Ἑλβετίς ἔν πρό μικροῦ ἀνέφερα, δὲν ὑπόκειται ὡς ὁ ἄγαμος βίος εἰς παντοίας θλίψεις; Τα ἀνθρώπινα ὅμως πράγματα, πολλαχῶς ταλαίπωρα καὶ πολυσύμφορα, ἀποκρούουσι τὸ συμπέρασμα ταῦτο· οὐδεὶς δὲ παιδείας γευθεὶς ἀγνοεῖ τὰς εὐγλώττους σελίδας τοῦ Βουρδαλου περὶ τῶν θλίψεων τοῦ γάμου. Βεβαίως ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, τὸ ἀμοιβαῖον σέβας, ἡ ταυτότης τῶν ὁρέξεων, ἡ συγκοινωνία, τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος, ὁ ἐνεκα τῶν τέκνων δεσμός μετριάζει τὰς ὁδύνας· καὶ κατὰ τοῦτο δὲν θέλει εἰρεθῇ ὁ ἀντιλέγων μετὰ σπουδαιότητος. Ἐκτός ὅμως τούτου πᾶς ἄλλος συλλογισμὸς εἶναι παραδοξολογία, καὶ μεταποίησις εὐτυχοῦς ἐξαιρέσεως εἰς γενικὸν κανόνα.

Ἡ μεταξὺ τῆς Κ. Σάνδης καὶ τῆς Κ. Γασπαρέν καταδειχθεῖσα ἀντίθεσις εἶναι τὸ νεώτερον ἐπεισόδιον τῶν ἐν Ἑλβετίᾳ γενομένων συζητήσεων ὑπὸ τῶν

γυναικῶν, αἵτινες ἀπὸ τῆς βασιλείας τῆς Βέρτης μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μεγάλως ἐπενήργησαν εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον. Διὰ ποίων μεταβολῶν γενομένων ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος εἰς τὴν κατάστασιν καὶ τὰς ιδέας τοῦ ἡμετέρου φύλου, τὰ ζητήματα κατήντησαν νὰ τεθῶσι τοσούτω σαφῶς καὶ καθαρῶς; Ἐπὶ μεσαιῶνος ἡ ὑποταγὴ εἰς ἐκκλησίαν ἀλάνθαστον δὲν ἐπέτρεπε καὶ τὴν προσέγγισιν τῶν ζητημάτων τούτων. Αὐτὴ ἡ Βέρθα, ἐκ τῶν λογιωτέρων γυναικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὐδὲ ὑπωπτεύθη ὅτι ἤθελε ποτε ἐλκύσει τὴν προσοχὴν. Ἡ μεταρρύθμισις, ἀλλοιώσασα τὸν κανόνα τῆς πίστεως, ἀνέστησεν ὅλα τὰ προβλήματα. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐπαναστάσεως, ἕνα ἐρμηνεύσας τὴν περιώνυμον ἀπάντησιν τὴν δοθεῖσαν πρὸς τὸν Λανδγράβον τῆς Ἑσσης, ἐπεκαλέσθησαν τὸ παράδειγμα τῆς πολυγαμίας τῶν πατριαρχῶν. Οἱ ἐνθεομανέστεροι τῶν Αναβαπτιστῶν, πρόδρομοι τῶν Μορμόνων, ἠξίωσαν καὶ τῆς μονογαμίας αὐτῆς τὴν κατάργησιν· ἀλλὰ παρελθόντος τοῦ πυρετοῦ τῶν νεωτερισμῶν ὁ κοινὸς νοῦς ἀπεσυρβάλισεν ὅλας ταύτας τὰς μωρίας. Ἐνῷ δὲ νόες συνετοὶ ἐνησχολοῦντο μετ' ἐπιστάσεως εἰς τὴν μελέτην ἀντικειμένων πρακτικῶν, φαντασίαι φλογεραὶ, ὡς ἡ τῆς Κ. Guyon, διετήρησαν τὸ πάθος τῶν θεολογικῶν συζητήσεων. Ἀλλὰ τὴν III' ἐκατονταετηρίδα, τῶν συζητήσεων τούτων ἐπεκράτησαν τὰ σχέδια τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἐν Ἑλβετίᾳ αἱ κύριαι Charrière, Necker καὶ de Staël ἀνεμίχθησαν εἰς πάντα ταῦτα τὰ ζητήματα, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσαν πάνποτε νὰ συμφωνήσωσι. Τὸ αὐτὸ ζήτημα διήγειρε συμπάθειας καὶ ἀντιπάθειας μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ αὐτοῦ θρησκευματος· ἡ Κ. Necker, παρ. χάριν, ἐπρέσβευε τὸ ἀδιάλυτον τοῦ γάμου, ἐνῷ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς προσέβαλεν αὐτὸ ἐντόνως ἐν τῇ *Δελφίνῃ*. Τοιοῦτοι ἀγῶνες καὶ σήμερον ἔτι ἤθελον εἶσθαι δυνατοί.

Ὑποδείξασα διὰ γενικῆς τινος ἀφηγήσεως τὰς τάσεις τῶν ὀνομαστωτέρων γυναικῶν περὶ ὧν προτίθεμαι νὰ ὁμιλήσω, θέλω δοκιμάσει, περιγράφουσα τὸν βίον ἢ ἐρμηνεύουσα τὰς συγγραφὰς αὐτῶν, νὰ καταστήσω σαφέστερον τὸν βαθμὸν τῆς ἐνεργείας εἰς τὴν περιῆλθεν ἐκάστη αὐτῶν κατὰ τὴν εὐρεῖαν σκηνὴν τοῦ δυτικοῦ κόσμου.

(Ἡ ἐπεταὶ συνέχεια.)

ΔΩΡΑ ΙΕΤΡΙΔΑΣ.

## ΠΕΡΙ ΓΛΩΣΣΗΣ (1).

—οοο—

Πρὸ τινων ἡμερῶν φίλοι τιτὲς εἶπόν μοι ὅτι ἡ

(\*) Ὅρα πρὸ πάντων τὸ σύγγραμμα αὐτῆς τὸ ἐπιγραφόμενον *Le mariage au point de vue chrétien*.

(1) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ἡ διατριβὴ αὕτη γραφείσα ἐν Παρισίῳ ἀπαντᾷ εἰς ἐπίκρισιν τινὰ τοῦ ἐσχάτως ἐκδθέντος στρατιωτικοῦ πονήματος τοῦ αξιωματικοῦ Κ. Χανταρῆ. Ἐπειδὴ ὅμως

ἐφημερίς *Ἀθηνᾶ* (2886) περιλαμβάνει ἐπικρίσιν τοῦ νεωστὶ ἐκδοθέντος πονήματος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου Γρ. Χαντσερῆ α *Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἀσκήσεσι καὶ τακτικαῖς κινήσεσι τοῦ στρατοῦ παραγγελμάτων* π. Νομίσας δὲ ὅτι ἡ ἐπικρίσις ἐμπεριεῖχε τι ὑγιὲς καὶ ἐπανορθωτικὸν ἁμαρτήματός τινος τοῦ ῥηθέντος πονήματος, ἐζήτησα νὰ ἴδω αὐτήν. Λαβὼν δὲ καὶ ἀναγνούς, ἐλυπήθην πολὺ καὶ ἐθαύμασα τὴν ὅλως ἀκατανόητον πικρίαν, ὑφ' ἧς κατακυριευθεὶς ὁ γράψας, ἐλησμόνησεν, ὥς μὴ ὦφειλε, τὰ πάντα. Ἐλησμόνησεν ὅτι πᾶσα ἐπικρίσις ἔργου οἰουδὴποτε ἐπ' ἀγαθῷ τινι πρόπει πάντοτε νὰ γίγνηται, ὁ δ' ἐπικρίνων ὡς προτιθέμενος τὸν τε περὶ τι ἁμαρτόντα νὰ μεταδιδάξῃ καὶ τὸ κοινὸν ἀπὸ τινος προσγιγνομένης βλάβης νὰ ἀποτρέψῃ, οὐδόλως διστάζει νὰ διαδηλώσῃ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐλησμόνησεν ὅτι ὁ ἐπικρίνων τι ὀφείλει νὰ ᾔηται εἰδήμων τοῦ τε πράγματος ὃ ἐπικρίνει καὶ πάντων τῶν συγγραμμάτων, ὅσα ὁ ἐπικρινόμενος περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος συνέγραψεν. Ἐλησμόνησε τέλος ὅτι πᾶς ἀνὴρ σεβόμενος ἑαυτὸν ὀφείλει νὰ σέβηται τὴν δημοσιογραφίαν, ὡς ἐκφανσιν οὖσαν καὶ διδάσκαλον τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ νὰ μὴ μεταχειρίζεται αὐτήν πρὸς θεραπείαν τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ διαθέσεων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀνώνυμος ἐπικρίσις, καὶ τοι ἐξ ὀλίγων στίχων συγκειμένη, οὐδὲν ὑγιὲς περιέχει, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους οὐ μόνον ἄγνοιαν ἐλέγχει παντελῆ οὕτινος ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπικρίνῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν προπαιδευτικῶν γνώσεων, τὸ δὲ τοιοῦτον εἶδος τῆς ἐπικρίσεως οὐδαμοῦ οὐδένα καλὸν καρπὸν δύναται παραγαγεῖν, ἐν Ἑλλάδι δὲ μάλιστα καὶ ὀλεθριώτατον ἀποβαίνει, ὅπου τῶν πάντων μὲν ἀνάγκην ἔχομεν, πάντα δὲ δι' ἐπιστημονικοὺς λόγους καὶ διὰ τὴν τῶν προτέρων ἑλλειψίν δυσχερέστερα ἢ ἐν ἄλλοις ἔθνεσι καθίστανται, διὰ τοῦτο ὡς πολίτης Ἕλληνα καὶ οὐχὶ ὡς ὑπερασπιζόμενος τὸν πολλὰ πονήσαντα ἀδελφόν μου κατὰ τῶν λαθραίων βελῶν τοῦ ἀνωνύμου ἀρθρογράφου, ἐτόλμησα ἐν ὀλίγαῖς ὥραις καὶ ἐξ ὑπογυίου νὰ γράψω ὀλίγας λέξεις, πεποιεῶς οὐ τῇ ἐμῇ σοφίᾳ καὶ δεινότητι περὶ τὸ γράφειν, ἀλλὰ τῇ ἀπροσεξίᾳ τοῦ ἀνωνύμου. Διὸ ἐλπίζω νὰ τύχω συγγνώμης παρὰ τοῦ ἐπισκοποῦ ἀναγνώστου, καθ' ὅσον μάλιστα αἱ ὀλίγαι μου λέξεις εἰλικρινῶς λέγω ὅτι δὲν σκοποῦσιν ἐριδας καὶ διχονείας, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ πείσωσι καὶ τὸν ἀνώνυμον ὅτι δὲν ἐπραξε καλῶς, οὕτως ἐκ περιουσίας καὶ ἀπὸ παραδύστου νὰ κακίσῃ καὶ διαβάλῃ τὰς ἐργασίας καὶ τοὺς πόνους ἀνδρός, οὗς οὐδόλως ἐνόησεν ὡς πάντῃ ξένος ὢν τῶν τειούτων. Καὶ ἐγὼ πανδῆμως ὁμολογῶ ὅτι εἴτι τῶν τοιούτων γινώσκω ἀκοῇ μόνον γινώσκω καὶ ἐκ μακρᾶς συνομιλίας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἐγχειρῶ ὅμως νὰ ἀντείπω πρὸς τὸν ἀνώνυμον καὶ πρὶν ἢ λάβω

ἀνὰ χεῖρας καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίον τὸ ἐπικριθὲν, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀρθρογράφος οὐδ' ἀκροθιγῶς ἤψατο τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ πράγματος, ἀλλ' ἐξτνήχθη εἰς λόγους τινὰς περὶ γλώσσης καθόλου καὶ εἰς κανόνας τινὰς τῆς γραμματικῆς, οἵτινες οὐ πάνυ ὀρθοί φαίνονται μοι.

Ἀρχόμενος λοιπὸν ὁ ἀνώνυμος τῆς ἐπιστημονικῆς, ὡς αὐτὸς νομίζει, ἐπικρίσεως, ὀνομάζει τὴν γλῶσσαν, ἣν ὁ ἀδελφός μου μετεχειρίσθη *Χαντσερικήν*· εἴτα πικρῶς πάνυ ἐπάγει ὅτι ὁ Χαντσερῆς α ἀνήκει εἰς τὴν ψυχροῦρα γούσαν σχολὴν ἐκείνων, οἵτινες θεωροῦντες τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀνεπίδεκτον καλλιεργείας καὶ τελειοποιήσεως (;) ἐνόμιζον, ὅτι ἡδύναντο ν' ἀναστήσωσι τὴν πρὸ τοσοῦτων αἰώνων κακοιμπμένην (!) ἤδη γλῶσσαν τοῦ Θουκυδίδου, Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ ὅτι διὰ τῆς χρήσεως τῆς ἀπαρεμφάτου καὶ τῆς εὐκτικῆς ἐγκλήσεως καὶ τῶν μορίων γάρ καὶ οὖν καὶ ἄλλων ὀρχαῖσμων τε καὶ μακαρονισμῶν, ἐμελλον νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ τοῦ Περικλέους ἢ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου π.

Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν καθηγητῶν καὶ ἄλλων σοφῶν ἀνδρῶν τῶν ὀπωπῆκατ' εἰς ἐπίδοσιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ εἰσαγωγῇ τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην γνώσεων συντελεσάντων τε καὶ συντελούντων, τὰ περὶ τῆς νῦν ἑλληνικῆς γλώσσης ζήτημα ὡς τῶν ἐπισημοτάτων ἐπισημότατον ἡρῶνται καὶ τῶν δυσχερεστάτων δυσχερεστάτον. Ἰπάρχουσιν ὅμως καὶ πολλοὶ ἄλλοι, κομφαὶ ἄλλως καὶ εὐφρεῖς, οἵτινες ὑπολαμβάνουσι τὸ ζήτημα ὡς λελυμένον, λογιζόμενοι τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν τόσον πλουσίαν καὶ τοσαύτης δυνάμεως εὐμοιροῦσαν, ὥστε εἶναι ἱκανὴ πᾶσας τὰς ἐπιστήμας καὶ πᾶσας τὰς τέχνας τὰς νῦν ἀλλαχοῦ ἀκμαζούσας νὰ μεταδίδῃ, κατ' οὐδὲν τῶν ἄλλων γλῶσσῶν ἀπολειπομένη. Καὶ τῶν τοιούτων τινὲς, εὐφρεέστατοι ὄντες, πλείστον ὅσον διὰ τῶν σοφῶν πολλακίς ἐπικρίσεων αὐτῶν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου συντελοῦσιν. Αὐτὰ τὰ πράγματα δεικνύουσιν ὅτιμέραι ὅτι ἡ γλῶσσα ἐπιστημονικωτέρα ἑαυτῆς γιγνομένη καὶ δὴ καὶ καθ' ὅλην πλουτοῦσα, πλουτεῖ καὶ καθαρίζεται ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης καὶ κατ' εἶδος· ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξ αἰσθήματος εὐγενοὺς βέβαια καὶ γενναίου τὴν τῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ Πίνδου ξεφτεριῶν γλῶσσαν ἀγαπῶντες καὶ ἀσπαζόμενοι, διδάσκουσιν ἡμᾶς σαφέστατα διὰ τῶν χαιρεστιάτων αὐτῶν διατριβῶν, ὅτι μόλις τῆς ἀπλοϊκῆς καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν ὀλυμπογενοῦς Μούσης ἐξεληθόντες, εὐθὺς μεταχειρίζονται καὶ λέξεις καὶ φράσεις καὶ συντάξεις, αἱ τὰ τουρκοκτόνα παλληκάρια οὐδ' ἤκουσάν ποτε. Τὴν τοιαύτην ἀπόπειραν καὶ μάλιστα ὑπὸ τοιούτων εὐμούσων καὶ πλείσταῖς γνώσεσιν ἐστολισμένων ἀνδρῶν θεωροῦμεν ὡς σωτήριον καὶ συντελεστικωτάτην εἰς πρόοδον τῆς γλώσσης· ἐπειδὴ πεποιθήμεν ἄνευ ἐλαχίστου δισταγμοῦ ὅτι αὐτοὶ οὗτοι ἐκ πείρας ἀμφιλαφοῦς τε καὶ καλῆς πεισθήσονται ὅτι ἄλλως πῶς ἔχει ἡ νῦν

περιέχει πολλὰ καὶ σοφὰ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἐπεγράψαμεν αὐτήν ὡς ἀνωτέρω, θεωρήσαντες αὐτήν μᾶλλον ὡς φιλολογικὴν πραγματείαν εἰς μελέτην.

λαλουμένη ελληνική πρὸς τὴν ἀρχαίαν, καὶ πάντα ἄλλως ἢ ἰταλική πρὸς τὴν λατινικήν· αἱ ἐπιστημονικαὶ παραβολαί, ἃς τινες ποιοῦνται τῆς ἰταλικῆς γλώσσης πρὸς τὴν λατινικήν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀρθόταται καὶ ἄμεμπτοι· ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν, ὅπερ ἴσως ἄλλοτε καὶ ἐν οἰκειτέρῳ τόπῳ δειχθήσεται, εἰ μὴ προφθάσουσιν αὐτοὶ οὗτοι κάλλιον παντὸς ἄλλου νὰ ἀποδείξωσιν. Ὅθεν φρονῶ ὅτι καὶ οἱ τάναντία τούτοις ταῖς ἀνδράσι φρονούντες χάριν αὐτοῖς ὀφείλουσι· διότι ἡ αὐθις ἐξ ἀρχῆς ὡς εἰπεῖν δρασερωτέρας ἐρευνα καὶ ἐξέτασις τῆς γλώσσης καθίρσει αὐτὴν ἀπὸ πολλῶν προλήψεων καὶ πολλῶν ἀμαρτημάτων, ἅπερ ὁ πολὺς ζῆλος τοῦ μακαρίτου Κοραῆ εἰσήγαγεν. Τοῦ παντὸς δέω νὰ ἀποκαλέσω τὸν ἱερὸν τοῦτον ζῆλον τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Κοραῆ ζῆλον κεινοτομίας καὶ ἐπιδείξεως, ἀλλὰ πᾶς ζῆλος εἰς μεταβολὴν τινὰ ῥιζικὴν τείνων ἔχει καὶ τὰς οἰκείας ὑπερβολάς.

Ἡ γλῶσσα ἡμῶν, κύριε ἀνώνυμε, εἶναι ἀναντιρρήτως ἐν τῷ γίνεσθαι, καὶ σὺ αὐτὸς ὀρθῶς φαίνεσαι ὁμολογῶν ὅτι ἡ βελτίωσις αὐτῆς τῆς γλώσσης ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὴν ἀρχαίαν πρέπει νὰ γίνηται. Ἀλλὰ συνάμα ψέγεις πικρῶς τὸ ὕψος τοῦ Χαντσερῆ καὶ ἐλέγχεις αὐτὸ ὡς ἀδόκιμον καὶ πανάθλιον, ἐπειδὴ οὔτε τοῦ Περικλέους γλῶσσα εἶναι οὔτε τῶν μέσων αἰώνων οὔτε ἡ ὁμιλουμένη. Ἐάν σοι εἴπω λοιπὸν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἰ ἐλαθεῖς σεαυτὸν ἀντιφάσει δεινῇ περιπεσὼν ὡς ἴσως σοὶ φανῇ ἀλλόκοτον· καὶ ὁμῶς, φίλτατε, τὴν ἔπαθες.

Πολλοὶ μὲν χαριέντως ἐλληνιστὶ γράφουσι καὶ τινες μάλιστα κατέδειξαν ἐνίοτε δείγματα καλλιπείας θαυμαστῆς καὶ ἐλληνισμοῦ γνησίου. Τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι τὰ καλλιεργήματα ταῦτα κατακλῶντα τὰς ἀκούας παντὸς αἰσθανομένου τὸ καλόν, πλείστον ὅσον εἰς βελτίωσιν καὶ καλλωπισμὸν τῆς γλώσσης συντείνουσιν; Ἀλλὰ θερρόντως λέγω ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ γλαφυρῶς ἐλληνίζοντες ὁμολογήσουσιν ὅτι τὸ τοιοῦτον οὔτε εὐχερὲς εἶναι οὔτ' ἐν πᾶσιν ἐφικτόν. Ὅποτε ὁ πολιτισμὸς καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις οἷον ῥεύμα εὐρὺ καὶ φαινὸν κύκλῳ ἡμῶν περιρρέουσι, δὲν εἶναι ὀρθὸν οὐδ' ὁ εἰδήμων τῶν τοιούτων ν' ἀπαιτῇ ἡμᾶς νὰ ἀρνούμεθα ἐκ τῶν ζωογόνων ναμάτων διὰ χρυσῶν μόνον καὶ τιμαλφῶν λίθοις κεκολλημένων ἀγγείων, διότι τότε μένει ἡ γῆ ἡμῶν μόνη ἄγονος καὶ ἄκαρπος, ὅας εἰς μόνον ἐλαχίστας ἔχουσα· ἀλλὰ φρόνιμον εἶναι νὰ προστρέχωμεν πάντες πάντοθεν δι' ὅσον ἐνεσθὶ καλῶν ἀγγείων καὶ τοῖς τιμαλφῶν ἐκείνοις παρεμφερεστέρων, ἵνα ὡς δυνατόν πλείστον νάμα ἀρνούμενοι, ποτίζωμεν καὶ καλλιεργῶμεν τὴν πολυδίψιον ἡμῶν γῆν. Οὐδ' οἱ χαριέστατα ἐλληνίζοντες καὶ πλείστας ὕσας γνώσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγαγόντες μετεχειρίσθησαν πάντοτε ἐκεῖνο τὸ ὕψος τὸ δοκιμώτατον. Ἀρκεῖ δ' ὑμῖν, ὦ φίλε ἀνώνυμε, νὰ δεικνύωμεν τάσιν τινὰ εἰς πρόοδον τῆς γλώσσης, ὅπου καὶ ὅσον ἐγγύωρεῖ. Ἰστε ἡ γλῶσσα τοῦ ἀδελφοῦ μου δὲν εἶναι χαντσερική, ὡς σὺ κητέ-

λῃσας κακίσαι αὐτήν, ἀλλὰ γλῶσσα ἐν τῷ γίνεσθαι καὶ δὴ καὶ ἀνώμαλος. Ἐάν ἐπιστήσης μᾶλλον τὸν νοῦν πᾶσι τοῖς γραφομένοις πεισθήσῃ ὅτι πάντων τῶν λογίων καὶ τῶν περὶ τὰ ἐλληνικά γράμματα ἐγγεγραμμένων ἡ γλῶσσα ἔχει τι ἀνώμαλον. Ἡ δὲ ἀνωμαλία προέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς σημερινῆς γλώσσης, αἰεὶ ἐπὶ τι τελειότερον μεταβαίνουσας.

Ἀλλὰ συγχώρει, κύριε ἀνώνυμε, νὰ συνάψω καὶ ἄλλην τινὰ γνώμην σου ἐνταῦθα. Σὺ ῥήματα σεμνὰ ἀναπυργῶν, φῦρδην μίγδην ὀνόμαθ' ἱερὰ ἐπικαλούμενος, ἀπαιτεῖς προσέτι μὴ τύχη καὶ ἀναμίσχωμεν ποιητικὴν τινὰ λέξιν ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ. Ἀλλὰ πρὸς χάριν ἄκουσον καὶ ταύτας τὰς ὀλίγας λέξεις· ὁ Πλάτων λόγου χάριν ἔζη κατὰ τὸν χρυσὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης αἰῶνα, ὁπότε ὅλος ὁ πλοῦτος τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἦν ἐν χρήσει. Ὁ Πλάτων οὖν ἐκ τοῦ ἄλλου πλούτου τῆς ζωῆς γλώσσης μετεχειρίσθη τὰ ἐπιτηδειότερα καὶ χαριέστερα ὀνόματα εἰς δῆλωσιν τῶν διανοημάτων καὶ θεωριῶν αὐτοῦ. Ἔτι δὲ ὁ τότε ἀκμάζων ἐλληνικὸς πολιτισμὸς πρὸς τὸν νῦν παραβαλλόμενος ἦν ἀπλούστερος, καὶ οἱ ὅροι οἱ ἐπιστημονικοὶ καὶ τεχνικοὶ ὀλιγώτεροι· ὥστε ὁ Πλάτων ἐνήχετο τρόπον τινὰ ἐν πλούτῳ θαθεῖ καὶ ἡδύνατο νὰ τηρῇ καὶ αὐτὴν τὴν λεπτότητα ὥστε νὰ μὴ μεταχειρίζηται καὶ ποιητικὰς λέξεις· καὶ ὁμῶς δύναμαι νὰ καταδείξω σοι, ὁπότεν θελήσης, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων μετεχειρίσθη πολλὰς ποιητικὰς λέξεις καὶ ἀνευ ἀνάγκης, καλλιέπειαν μόνον ἢ δύναμιν πολλάκις δὲ καὶ εἰρωνεῖαν ἐπιζητῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπερ σοὶ φανῇ ἴσως παραμύθιον, ἐχρήσατο τοιαύταις λέξεσιν, ἃς εἶποτ' ἤκουες, ἀνεκαγχαζες ἴσως καὶ τὰ ἱματῖά σου ἐρρήγνυες. Γίγνωσκε ὁμῶς ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης σχεδὸν ἀνευ ἀνάγκης εἶπε (Πολιτικ. κεφ. Γ') πόσις καὶ ἄλοχος ὁμηρικωτάτης καὶ ἐπικωτάτης λέξεις. Πάντη περιττὸν νομίζομεν νὰ ἐπιδεικνύμεν ἐνταῦθα σοφίαν συσσωρεύοντες μαρτυρίας ἐπὶ μαρτυρίων.

Ὅστις δὲ νῦν ὅσον οἷον τ' ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον νὰ συγγράψῃ τι βουλόμενος (ὅπερ πάντες θερῶμεν), προσπαθήσει ὠρισμένου χρόνου καὶ συγγραφῆς τὸν ἐλληνισμὸν νὰ μιμηθῇ, ὡς σὺ ἀλλοκότως τῷ ὄντι ἀπαιτεῖς, ἀναγκασθήσεται ἐξάπαντος νὰ γράψῃ μόνον ὅ,τι ἔγραψεν (ἵνα ὀνομάσω καὶ πάλιν τὸ ἱερὸν ὄνομα) ὁ Πλάτων, νὰ φιλοσοφήσῃ ὅπως ὁ Πλάτων ἐφιλοσόφησε, νὰ ἀντιλάβῃται τῶν ὄντων ὅπως ἐκεῖνος, νὰ αἰσθανθῇ ὅπως ἐκεῖνος καὶ ἐν ἄλλαις λέξεσι, φίλτατε, νὰ ἀντιγράψῃ ψυχρῶς τὰς λέξεις καὶ φράσεις τοῦ Πλάτωνος καὶ νὰ ἐμφανισθῇ ἡμῖν ἄλλος Πλάτων· μαρτυρεῖ δὲ τὸν λόγον μου αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης· μόλις ἡ φιλοσοφία ἄλλον χαρακτῆρα ἔλαβεν, καὶ εὐθύς ἄλλον χαρακτῆρα ἔλαβε καὶ ἡ γλῶσσα.

Ἐάν δὲ γελασθῇς ἀλλὰ γελασθῇς σημαντικὰ καὶ εἴπῃς ὅτι δύναται τις νὰ μιμηθῇ τὸν Πλάτωνα καὶ πάντη ἄλλως αἰσθανόμενος καὶ διανοούμενος καὶ ὅλως περὶ ἄλλων πραγμάτων συγγράφων, ὀφθήσῃ

ὅτι ἐπιζητεῖς πράγματα καὶ παρὰ φύσιν καὶ παρὰ τὴν ἱστορίαν· καὶ τὸ μὲν παρὰ φύσιν δῆλον· ὁ γὰρ λόγος εἰκὼν τῆς ψυχῆς· πάλαι διατεθρύλληται καὶ ἐν τούτῳ ἰσχύει· τὸ δὲ παρὰ τὴν ἱστορίαν λέγω τὸ τοιόνδε· ὅτι καὶ εἰ ἐκ θαύσεως τινὸς ἐπιπνοίας, ὥς ἐκ θαύματος ἡδυνάμεθα νὰ συνεικάζωμεν, εἰ ὁ Πλάτων ἡσθάνετο ὅπως ἡμεῖς νῦν αἰσθανόμεθα, καὶ διανοεῖτο ὅπως νῦν ἡμεῖς διανοούμεθα, καὶ ἐγίνωσκε τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα τῶν νῦν μὲν γνωστῶν τότε δ' ἀγνώστων πραγμάτων, ὁποῖου εἶδους λέξεις καὶ φράσεις θὰ μετεχειρίζετο, καὶ τότε πάλιν σοὶ λέγω, φίλε ἀνώνυμε, ὅτι ἀδύνατον θὰ ᾔην ἡμῖν νὰ γράψωμεν ὅπως θὰ ἔγραφεν ὁ Πλάτων. Ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἄλλος πλοῦτος τῆς γλώσσης, ὃν ὁ Πλάτων εἶχε πρόχειρον μένει ἡμῖν κατὰ μέγα μέρος ἀγνώστος. Παρακαλῶ σε θερμῶς νὰ μὴ ἐκλάβῃς ἐνταῦθα ἀλλ' ἀντ' ἄλλων. Ὡστε κατὰ γε τὴν ἐμὴν γνώμην, ὅπως ἀδύνατον περὶ σημερινῶν πραγμάτων συγγράφοντες νὰ πλατωνίσωμεν ἢ ἀριστοτελίσωμεν τὴν γλῶσσαν, ὡσκότως καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Πέποιθα δὲ ὅτι συμφωνήσει μοι ὅστις ἀν' ἐπιχειρήσῃ ἐξελληνίσαι οἰονδήποτε τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Καντίου καὶ πολλῶν μᾶλλον τὰ τοῦ Σχελιγγίου ἢ Ἐγγέλου, ἐάν δὲ καὶ αὐτὸς θέλῃς, ὦ ἀνώνυμε, πείραν τοῦ τοιούτου λαβεῖν, ἐπιχειρήσῃ ἐξελληνίσαι τὰ τὸ πλατωνικὸν ἢ ἀριστοτελικὸν ὕφος τῆς ἐλληνικῆς γραμματολογίας τοῦ Βερνάρδους, καὶ ὁμολογήσεις ὅτι ὁ ἐλληνισμὸς σήμερον ἵνα εἰς μετάδοσιν χρησιμεύσῃ τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην γνώσεων ἀνάγκη πᾶσα νὰ λάβῃ ἄλλην εὐστροφίαν καὶ χαρακτῆρα ζωγραφικώτερον, οὐτινος οἱ πάλαι Ἕλληνες σχεδὸν τι κατεφρόνουν, ἐπιδιδόντες κατὰ τὴν φύσιν τε καὶ παιδείαν ἐν πᾶσι τὸ πλαστικόν.

Ἐκ τῶν ἄρτι λεχθέντων πορίζομαι ταῦτα· πρῶτον ὅτι ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα οὐ μόνον ἀνεπαρκὴς ἀλλ' ἀνεπαρκεστάτη εἶναι πρὸς τὸν σήμερον θάλλοντα πολιτισμὸν καθόλου νοούμενον· δεύτερον ὅτι ἀδύνατον ἄλλοθεν ποθεῖν καὶ καθ' ὕλην νὰ πλουτισθῇ καὶ κατ' εἶδος καθαρισθεῖσα δύναμιν τὴν προσήκουσαν νὰ λάβῃ ἢ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς· τρίτον ἀδύνατον ἐν τῷ γίγνεσθαι οὕσα νὰ φανῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁμαλή· τέταρτον ἀδύνατον νὰ φυλάξῃ τὸν πάλαι χαρακτῆρα καὶ νὰ μὴ προσεγγίσῃ εἰς τὸ ῥωμαντικὸν ὕφος τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Λέγων δὲ τὸ τοιοῦτον δὲν νοῶ ὅτι πρέπει νὰ παραλάβωμεν ξενισμούς· ἀπαγε! ἀλλὰ τὸ εὐστροφον καὶ ἀφρημένον καὶ ζωγραφικὸν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα νὰ ἐπιδιώκωμεν καὶ ὡς ἐνὶ μάλιστα νὰ ἀπέχωμεν τῶν ξενισμῶν, οὐ τὸ τυχὸν ἀγώνισμα ἡμῖν ἔσται· τῶν χαλεπωτάτων χαλεπωτάτων πράγμα, καὶ ἵνα εἰλικρινῶς εἴπω ὑπὲρ τὴν δύναμιν ἡμῶν οὕτως ἐχόντων, πλὴν ὀλιγίστων.

Τὸ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης ζήτημα εἶναι ἰσως σπουδαιότερον ἢ ὅσον τινὲς ὑπολαμβάνουσι· μὴ ἀποκναίσῃ σε, φίλε ἀνώνυμε, ἡ λεσχνηεῖα μου· διότι οὐκέτι εἶπον ἂν προσθέμην.

Γνωστὸν τοῖς πᾶσιν ὅτι πάντες οἱ θεῖα συνάρσει εἰς ἡμᾶς περισωθέντες Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἀτυγκρίτω τῷ λόγῳ ὀλιγώτεροί εἰσι τῶν ἀπωλεσμένων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν περιγενομένων πολλοὶ πλείστου ἄξιοι λόγου καὶ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἑτῶν ἐλάνθανον ἐν παραβύσῳ καὶ σκότει καίμενοι, εἴτε ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν ἐπιστῆμων βιβλιοθηκῶν ἀνέκδοτοι, ἢ ἐν σπανίαις ἐκδόσεσι δυσπόριστοι, ἢ καὶ αὐτοῖς τοῖς εἰδικοῖς φιλολόγοις ὅπως ἀκατάληπτοι ὄντες διὰ τὴν ἀγνοίαν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, ὁπότε ὁ ἀνθρώπινος νοῦς διὰ παντοδαπῶν παρεσκευασμένων γνώσεων καὶ καλλίων διεγνωκῶν, ὅσον ὄφελος ἤρυστατο ἐκ τῶν ἀθανάτων ἡμῶν προγόνων (οὐχὶ βέβαια τῶν κεκοιμημένων, ὅπως σὺ Ἕλλην ὦν ἐκστομεῖς) ζητεῖ νὰ φέρῃ εἰς φῶς πάντας τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, πολλοὶ τῶν πρότερον κεκρυμμένων καὶ ἡμελημένων καὶ παρανοουμένων συγγραφέων κριτικῇ ἐρευνῇ ἐπιστημονικῶς ἡρμηνεύθησαν καὶ πᾶσι τοῖς φιλομάστοις προσитоὶ κατέστησαν. Πόσων ἐλληνικῶν λέξεων τὴν ἐτυμολογίαν καὶ σημασίαν οἱ σήμερον σοφοὶ ἐξεπίστανται, ὧν ἐν τῇ παρελθούσῃ ἑκατονταετηρίδι οὐδὲ τοὺς ἥχους ἤκουσαν; Ἡ ἱστορία τῆς παρ' Ἑλλήσι φιλοσοφίας, φέρ' εἰπεῖν, ἡ θαυμαστὴν ἐπίδοσιν κατὰ τὴν Γερμανίαν μάλιστα λαβοῦσα, πόσων ἀφορμῶν παρέσχεν εἰς ἐξέτασιν καὶ ἐξήγησιν πολλῶν ἀστρονόμων καὶ φυσικῶν τῆς πάλαι Ἑλλάδος; Βουλόμενοι οἱ νεώτεροι διασαφηνίσαι οὐχὶ μυστικῶς πως καὶ αἰνιγματωδῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς τὰ τῆς πυθαγορικῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ παρὰ Πλάτωνι περὶ τῆς παγκοσμίου ψυχῆς καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ κατὰ μαθηματικὰς καὶ μουσικὰς ἀναλογίας διαιρέσεως αὐτῆς, τὰ περὶ τοῦ κοσμικοῦ συστήματος καὶ πλείστα ὅσα ἄλλα μαθηματικῶν καὶ ἀστρονομικῶν καὶ ἄλλων φυσικῶν γνώσεων ἐχόμενα παρὰ Πλάτωνι ἀπαντῶνται, ἔτι δὲ τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἄλλων φιλοσόφων, ὠρμήθησαν μετὰ ζήλου ἱεροῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ εἰς ἐρευναν καὶ διαφώτισιν συγγραφέων, ὧν τὴν ἀξίαν οἱ πρόην περὶ τοῦς Ἕλληνας συγγραφεῖς ἐνασχολούμενοι σοφοὶ οὐδ' ὠνειροπόλουν, ὡς ἀμοιρῶντες τῶν πρὸς τοιαῦτα ἀπαιτούμενων γνώσεων. Πόσον ὁ παρὰ Γάλλοις σοφώτατος Μαρτίνος συνετέλεσεν εἰς τὰ τοιαῦτα; Πόσον ὁ παρὰ Γερμανοῖς Βοϊκχίς, Ἰδέλερος καὶ πλείστοι ἄλλοι;

Σήμερον λοιπὸν οἱ ἀλλογενεῖς σοφοὶ δι' ἱεροῦ τῷ ὄντι ζήλου πλουτίζουσιν ἐπιστημονικῶν ὄρων τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, ἣν τινες τῶν παρ' ἡμῖν (ὧν σὺ, ὦ ἀνώνυμε, τολμηρότατος) λέγουσι ψυχόρραγους καὶ κεκοιμημένην, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα οὐδὲ θεμιτὸν εἶναι νὰ ἐκστομῇ τις.

Ἀλλὰ πρὸς τί λέγω τὰ τοιαῦτα; Περίμενε ὀλίγον, φίλε!

Ὅλος οὖν ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων τῶν συγγραφέων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθεμένων καὶ ἐκδοθησομένων, ὅλος ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων, ὅσαι κεῖνται ἐν τῷ θησαυρῷ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης τοῦ Ἑρρί-

κου Στεφάνου καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις παλαιοῖς λεξικογράφοις, νομίζεις ὅτι συμπληροῖ τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τῶν πάλαι Ἑλλήνων; Πολλοὺ γε δεῖ. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστῆμη ἢ τοσοῦτον καλῶς καὶ παρ' ἡμῖν καλλιεργουμένη, διαφωτίζουσα τὰς αἰεὶ ἀνευρισκομένας ἐπιγραφὰς πλουτίζει τὴν γλῶσσαν λέξεων πρωτοφανῶν μὴ ἀποτεθῆσαυρισμένων ἐν τοῖς λεξικοῖς. Ὅστις δὲ ποτε πολλαχοῦ Ἑλλάδος διατρίβων, ἐξήτασε τὴν γλῶσσαν τῶν ὀρεινῶν μάλιστα καὶ χωρικῶν, ἤκουσεν ἐξάπαντος λέξεις ἐστὶ δ' ὅτε καὶ φράσεις ὅλως ἀγνώστους τοῖς ἀλλογενέσι σοφοῖς. Ἐν τῇ φιλάτῃ μοι Ἡπεύρῳ π. χ. ἤκουσα καὶ ἐγὼ τοιαύτας λέξεις, ἀλλὰς δὲ τινὰς καὶ παρὰ τῶν ἐν Κερκύρᾳ χωρικῶν· καὶ ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς χαριτοβρύτου Ζανκύνθου συχνὸν χρόνον διατρίψας, ἤκουσα ὀνόματα ἱματικῶν βοτανῶν καὶ ἐδωδῖμων λαχάνων καὶ μυκῆτων παντοίων, ἀναντιρρήτως ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἅπερ δὲν εἶναι ἀποτεθῆσαυρισμένα ἐν τοῖς λεξικοῖς. Ἐσαύτως τινὲς τῶν ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας εἰς ξηρὰς νήσους καὶ σκοπέλους διὰ τὰ γενναῖα καὶ ἀξιομίμητα αὐτῶν φρονήματα ἐξορισθέντων, ἤκουσαν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις πολλὰς λέξεις, ἐξ ὧν τινὲς εὐδοκιμώταται καὶ ἑλληνικώταται, ὡσαύτως ὅλως ἀγνώστοι τοῖς ἄλλοις σοφοῖς εἰσὶ.

Τί δηλοῖ τὸ τοιοῦτον; Οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι αἱ ἐκασταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπομείνασαι λέξεις καὶ φράσεις μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ τῶν πάλαι Ἑλλήνων γλῶσσα πολλῷ πλουσιωτέρα ἦν ἢ ὅσον ἡμεῖς αὐτὴν γινώσκουμεν.

Ὅτι οὖν ἠδουλόμην εἰπεῖν σοι, κύριε ἀνώνυμε, εἶναι μάλιστα τὸ ἐξῆς· Καὶ τὸν πάντα πλοῦτον τῆς πάλαι ἑλληνικῆς γλώσσης εἴπερ ὡς ἐκ θαύματος τινος ἐγινώσκουμεν, καὶ οὗτος πάλιν ἀνεπαρκὴς ἂν ἦν εἰς μετάδοσιν τῶν κατὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην ἀναπτυχθεισῶν γνώσεων.

Καὶ ταῦτα λέγων σοι, λέγω πράγματα παρὰ πάντων ἤδη ὁμολογούμενα. Μάλιστα δὲ ὁ σοφὸς φιλολόγος Βερνάρδus ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς ἑλληνικῆς συγγραμματολογίας ἐκφράζει μέγαν δισταγμὸν, εἴποτε δυνηθῆσεται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ καταστῇ φιλοσοφικὴ καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὴ, ἠγαύμενος πρὸς τὸ τοιοῦτον τὴν λατινικὴν ἐπιστηδαιοτέραν τῆς ἑλληνικῆς. Τὴν τοιαύτην ὁμῶς γνώμην, καὶ τοι ὑπὸ τοιούτων σοφῶν ἀνδρῶν εἰρημένην, δὲν δυνάμεθα παντάπασιν νὰ ἀσπασθῶμεν.

— Ἀλλὰ καὶ τὸ πέραν γε τοῦ εἰκότος νερελῶδες καὶ οἷον αἰθέριον τῆς γλώσσης, καὶ ἵνα χωμικώτερον εἴπω τὸ περιπετερυγίζεσθαι μὲν περὶ τὴν ιδεάν, αὐτὴν δὲ μὴ βάλλειν· τὸ τὰ ἐπουσιώδη μὲν γνωρίσματα ἐκάστης ἐννοίας σχοινοτενῶς πᾶνυ διεξέρχεσθαι, τῶν δ' οὐσιωδῶν καὶ κυριωτάτων πολλὰς ἀμελεῖν, ὅπερ ἀφόρητον πλατυασμὸν καὶ ἀσάφειαν προξενεῖ· τὸ τὰ ὕλης σεσαγμένα διὰ λέξεως αὐλοῦ ἐθέλειν λέγειν καὶ τἀνάπαλιν τὰ αὐτὰ δι' ὕλομανοὺς λέξεως, ὅπερ προέρχεται ἐκ τῶν ἀναικείων καὶ ὑπερβολικῶν εἰκόνων· ἐτι δὲ, ἃ μὲν ὁρῶν ἐπιστημονικῶν χρῆζουσι, ταῦτα ἰδιωτικῶς

πάνυ καὶ ἀτημελῶς λέγειν, τὰ δ' ἀπλούστατα τῶν πραγμάτων διὰ στόμφου ἐπιστημονικοῦ ἀκαίρως σεμνύνειν· ταῦτα λέγω μετὰ μεγίστου θάρρους ὅτι δὲν ἀπεργάζονται τὴν γλῶτταν ἐπιστημονικὴν ἀλλὰ γοργίειον καὶ πώλειον καὶ εἰλικρινῶς εἰπεῖν φορτικὴν. Οὐκ ὀλίγοι τῶν Γερμανῶν ἔχουσι τὸ φορτικόν. — Τοῦ σοφοῦ ὁμῶς καὶ δαιμονίου Βερνάρδus ἡ γνώμη ἔχει πυκνὸν νόημα καὶ ἐμβριθές, ὅπερ ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ἀκραιφνοῦς γνώσεως καὶ παραβολῆς τοῦ ἤθους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πάλαι Ἑλλήνων πρὸς τὸν τῶν νεωτέρων ἐθνῶν. Ἴστε τοῦτο μόνον καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ἴσως ἐκ σμικρᾶς πείρας, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ μόρφωσις τῆς ἡμετέρας γλώσσης εἶναι τῶν ἐργωδεστάτων πραγμάτων.

Ὅποτε οὖν ἡμεῖς σήμερον καὶ ἐὰν ἀδιαλείπτως περὶ τὰ ἑλληνικά γράμματα παρ' ὅλον τὸν βίον σπουδάζωμεν, διὰ μνήμης ἀπεράντου καὶ παντοίων ἐπιστημονικῶν γνώσεων παρεσκευασμένοι, ἐλλιπῇ πάλιν τὸν πλοῦτον τῆς πάλαι ἑλληνικῆς γλώσσης δυνάμεθα νὰ οἰκαιοποιηθῶμεν· ὁπότε καὶ εἰ ὅλον ὡς ἐκ θαύματος τινος ἡδυνάμεθ' ἀνευρεῖν, πάλιν ἀνεπαρκὴς ἡμῖν θὰ ἦν πρὸς μετάδοσιν τῶν νῦν ἐπιστημονικῶν καὶ ἄλλων παντοίων γνώσεων· κρίνεις σὺ καλὸν καὶ φρόνιμον, κύριε ἀνώνυμε, νὰ ἀπεχώμεθα μετὰ πλείστης εὐλαβείας τοῦ μεταχειρίζεσθαι ποιητικὰς λέξεις, ἐπειδὴ οὔτε ὁ Θουκυδίδης οὔτε ὁ Πλάτων μετεχειρίσθη τὰς αὐτάς; κρίνεις ὡς λυσιτελεῖς καὶ ὠφέλιμον, πρὶν καλῶς περὶ τούτου σκεφθῆς, νὰ ψέγῃς καὶ χλευάζῃς ἄνδρα ἤδη πρὸ ἱκανῶν χρόνων μεθ' ὁμολογουμένης ἐπιτυχίας περὶ τοῦ τοιοῦτου σκεψάμενον; Τοῦ παντός δέω νὰ νομίζω ὅτι ἀνευ ἀνάγκης καὶ ἐν λόγῳ πεζῷ καὶ συνήθει πρέπει νὰ μεταχειρίζωμεθα ἀντὶ τῶν πεζῶν καὶ τοῖς ὡσὶν ἡμῶν οἰκαιοτέρων λέξεων τὰς ποιητικὰς. Οὐδ' ἐπῆλθε ποτὲ καὶ τῷ ἀδελφῷ μου νὰ μεταχειρισθῇ διαλεγόμενος ἢ γράφων ποιητικὰς λέξεις ἀνευ ἀνάγκης. Ἀλλ' ὅπου εἶναι ἀνάγκη ἐπιστημονικῆς διακρίσεως, ὅπλων φέρ' εἰπεῖν, παντοίων ἵνα ἔχωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἀντιστοιχοῦντα τοῖς γαλλικοῖς γερμανικοῖς καὶ λοιποῖς διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν ἀναπόφευκτον οὗσαν ἐν πάσῃ ἐπιστῇ, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὰς λέξεις ταύτας, νομίζεις ὅτι εἶναι καὶ δυνατόν καὶ κάλλιον νὰ σχηματίζωμεν πάντοτε νέας καὶ νὰ μὴ ὀφείλωμεν μᾶλλον χάριν πολλὴν τῷ δι' ἀτρύτων πόρων καὶ μόχθων ἐκ παντοίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν εἰρόντι ἡμῖν τὰς ὑπαρχούσας; Νομίζεις ὅτι εἰ ἐπὶ Περικλέους καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, ὡς σὺ ῥήματα μεγάλα τολυπεύεις, αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι τοιαύτην ἐπίδοσιν ἐλάμβανον παρὰ τοῖς ἀστυγέιτοσιν, ὡς σήμερον παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐθνεσιν, θὰ ἐδίσταζον οἱ Ἕλληνες νὰ παραλάβωσιν ἐκ τοῦ πρώην πλοῦτου τῆς γλώσσης τὰς ὑπαρχούσας λέξεις;

Ὅστις ἀκριβῶς τὴν νῦν ἑλληνικὴν γλῶσσαν σκοπήσῃ ὅπως ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τοῦ ἐθνους ἐκασταχοῦ Ἑλλάδος λαλεῖται καὶ γράφεται, νοήσει ὅτι

τὸ διάγραμμα τρόπον τινὰ καὶ ἡ σκιαγραφία τῆς νῦν αἰ. ἀναπτυσσομένης γλώσσης δὲν εἶναι πεπερασμένον ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων μιᾶς διαλέκτου. Διότι τὰ αἷτια τὰ ἀπεργαζάμενά ποτε τὰ τε ἦθη καὶ τὰς διανοίας τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν ἀλλήλων διαφόρους, ἐξ ὧν αἱ διαλέκτοι προῆλθον, πρὸ πολλῶν ἤδη αἰώνων ἐκ μέσου ῥήθησαν. Ἐξ οὗτου σύμπασα ἡ Ἑλλάς, τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν ἀπολέσασα ὡς ἐνιαίᾳ ἐλογίσθη, ὁ βίος τῶν ἰωνῶν καὶ δωριέων καὶ αἰολέων καὶ λοιπῶν συνεχυνεῦθη εἰς ἓνα τὴν καθόλου ἐλληνικὴν, καὶ διαλέκτοι ἤρξαντο ἤδη νὰ συναρμολογῶνται ἀλλήλαις. Ὅποτε δὲ ἐτι δυστυχέστεραι ἡμέραι ἐπῆλθον καὶ οἱ Ἕλληνες ἐνθεν καθεῖθεν πιεζόμενοι μᾶλλον ἀλλήλοις ἐπεμίσχυντο, συνεκράσθη ἐτι μᾶλλον καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν, ὥστε ἤρχισε πάλιν νὰ πλησιάζῃ οὐχὶ πλέον πρὸς τὴν ἀλεξανδρινήν, ἀλλὰ καθόλου θεωρουμένη, αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὴν ὁμηρικὴν γλῶσσαν· λέγων δὲ ταῦτα, νοῶ μᾶλλον τὴν καθόλου λαλουμένην καὶ ὄχι τὴν ἐν ταῖς πόλεσι γραπτὴν γλῶσσαν. Αὕτη ἡ καθόλου λαλουμένη γλῶσσα καὶ ὄχι ἡ βυζαντινὴ ἐξενίκησεν ἕως τῆς παλιγγενεσεύσεως τοῦ ἐλληνικοῦ γένους· κειμήλιον μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκ τοσούτων σάλων καὶ ἐπικλύσεων ἡμῖν διασωθέν, ἐν καὶ τοῦτο τῶν ἀφθάρτων τῆς ἀνθρωπότητος κτημάτων, δι' ὧν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς διακωλύεται τὴν πανθαμάρτα χρόνον ὑπερνικῶσα· μαρτύριον λέγω καὶ τοῦτο τρανὸν ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς μεγάλοις πράγμασι βουλαὶ τῆς θείας προνοίας τελοῦνται. Ὅθεν ἡ καθομιλουμένη δέχεται εὐχερῶς καὶ μεθ' ἀρμονίας πάντας τοὺς ἰδιωτισμούς καὶ πάσας τὰς λέξεις πασῶν τῶν διαλέκτων τῆς πάλαι γλώσσης· ἡ νῦν συζυγωμένη γλῶσσα εἶναι ἄνωθεν προωρισμένη νὰ καταστῇ ἡ καθόλου ἐλληνικὴ. Φύσει καὶ ἄνευ συνεπιγνώσεως μεταχειριζόμεθα νῦν ἐν τῷ διαλέγεσθαι καὶ γράφειν πλείστας λέξεις καὶ σχηματισμούς ποιητικωτέρους καὶ πάντα ἀλλοτρίους τῆς καταλογάδην συγγραφῆς· καὶ ἵνα ὀλίγιστα παραδείγματα φέρω, λέγομεν φέρ' εἰπεῖν χολᾶν καὶ κοτᾶν (ἀντὶ τοῦ κοτεῖν)· ὡς τὸ προκλητικόν, ἂν κοτᾶς ἔλα, τούτέστιν ἂν τολμᾷς νὰ ἦσαι ὠργισμένος ἔλα· καὶ τὸ ἀποκοτᾶν, ὡς, φέρ' εἰπεῖν, δὲν ἀποκότῃς νὰ ἔλθῃ, ὅπερ εἶναι φράσις χρησιστατή. Λέγομεν ἀρχινέω κατὰ τὸ ἰωνικὸν ἀγινέω (οἱ δὲ ἡπειρώται καὶ κτυπανάω κτλ.)· λέγομεν ῥέει καὶ ἐπιρρέει οὐδέποτε συνηρημένως· λέγομεν μᾶλλον ἄργος καὶ ἀργία ἢ ἄργος καὶ ἀργία· οὐδέποτε φρητός καὶ στητός ἀνέγων, ἀλλὰ πάντοτε φρέατος καὶ στέατος· τὴν γενικὴν τοῦ δέλεαρ οὐπω ἀπένιπτε, ἀλλ' ἂν ποτε γράψωμεν αὐτὴν, οὐ γράψομεν δέλπτος, ἀλλὰ δελέατος· ἦρος ἂν τις εἴπῃ ἢ γράψῃ, ὀρλήσει ἔσως καὶ γέλωτα, πάντοτε ἔαρος λέγομεν· γλῶσσα καὶ θάλασσα, ἦττα καὶ ἦττώμαι καὶ τα τοιαῦτα ἀδιαφόρως ἐναλλάσσονται. Τὸν παρατατικὸν τῶν ὀλίγων εἰς εὖ καὶ πλείστων εἰς αὖ ληγόντων ῥημάτων σχηματίζομεν καὶ εἰς οὔσα, ἀλλ' ἡ τῶν ὀρεινῶν γλῶσσα, ἥτις προσαναβαίνει εἰς πολλῶν προγενεστέρους χρόνους σχημα-

τίζει ἀσυναίρετως, καὶ τῶν μὲν εἰς εὖ ληγόντων, ὀλιγίστων ὄντων, σχηματίζει εἰς κα κατὰ συνεκρήνησιν προφερόμενον· π. χ. ὅταν ὀρεινὸς ἀκούσῃ ὠμιλοῦσα, ὠμιλοῦσες, ὠμιλοῦσε, νοεῖ αὐτὰ ἐξᾶπαντος, αὐτὸς ὁμοῦ οὐδέποτε ἀκούεται λέγων αὐτὰ ἀλλὰ πάντοτε τοῦ 'μίληε, τὴν 'οἶληε καὶ τινὰ ἄλλα. Τῶν δὲ εἰς αὖ ληγόντων ῥημάτων τὸν παρατατικὸν ὁ ὀρεινὸς σχηματίζει εἰς αἶα· π. χ. σὺν ἐπείναῖα, ἐτρωγ· ἂς εἶχα βόλι καὶ νᾶδ' ἄλεπες ἂν τὸ κτύπαῖα. Τὸ νᾶ ἐν τῷ νᾶδ' ἄλεπες εἶναι κατὰ μετὰθεσιν γραμμάτων ἀντὶ τοῦ ἂν, ὅπερ εἶναι ἐλληνικώτατον καὶ ἀντιπαθίστησι τὸ ἄχαρι, ἡμαρτημένον καὶ τὴν γλῶσσαν κατακρηθεῖραν ἠθέλον εἶναι καὶ εἰσθῆαι καὶ τὰ τοιαῦτα ὅλως κακόζηλα, καὶ κακῶς εἰς τὴν γλῶσσαν παρεισφρήσαντα, περὶ οὗ ἀλλαχοῦ νομίζω ὅτι ὀρθά τινὰ ποτ' εἶπον. Ἡ τῶν ὀρεινῶν γλῶσσα εἶναι γνήσιος ἀθάμας τοῦ εἰς ἡμᾶς διασωθέντος ἐλληνισμοῦ. Ταύτην τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὴν γνησίαν λέγω καὶ ὄχι τὴν κατὰ φαντασίαν, δὲν πρέπει μὲν νὰ ἐκλαμβάνωμεν ὡς αὐτάρκη πρὸς τὰς ἐπιστήμας· διότι τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὀλίγον γελοῖον, ἀλλὰ πρέπει νὰ σπουδάζωμεν μετὰ πολλῆς ἐπιστάσεως, ὡς καὶ τὰ ἔθιμα καὶ παρὰμύθια καὶ τὰς παροιμίας καὶ πάσας τὰς ἄλλας παρὰδόσεις τῶν χωρικῶν, ἵνα παρέχωμεν χρῶμα εἰς τὴν γραπτὴν γλῶσσαν, ἥτις πολλοὺς τύπους τοῦ ἐκφραζεσθαι εἰς ἓνα ξηρὸν πολλάκις συγχωνεύει· οἱ ἀπολελιθωμένοι τῆς συντάξεως κανόνες ἀπεργάζονται τὸ ὕψος λογίων τινῶν, ὡς αἰγυπτιακὸν ξόανον· δι' ἐμένα τοῦλάχιστον καλλιώτερον ἰδρωτικόν δὲν δύναται νὰ εὑρεθῇ παρὰ τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς λογικωτάτης γλώσσης· ἡδυνάμην πλείστα παραδείγματα νὰ φέρω πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ὀρεινὴ γλῶσσα ἔχει περισσότερον χρῶμα παρὰ τὴν τῶν λογίων. Εἰ ὁ μακαρίτης Κοραῆς ἀκριβῶς ἀνηρεύνα τοῦτον τὸν ἀρχαιολογικὸν τῆς γλώσσης θησαυρὸν, ἐσχίρτα ἴσως ὑπὸ χαρᾶς· διότι ἡδύνατο νὰ ὀδηγηθῇ ὑπ' αὐτῆς εἰς καλὴν τῆς γλώσσης μόρφωσιν. Ἐκ πείρας λέγω ὅτι ὁ σεβαστὸς Κοραῆς δὲν μεταχειρίσθη τὸ πᾶγκαλον εἶδος αὐτῆς ἐν πολλοῖς· διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ φαίνεται πολλάκις λιτώτερον τοῦ θέοντος ἐπιτετηθευμένου καὶ ὅλως ἄχρουν. Πρὶν τις τῶν ζηλωτῶν ἐξαφθῇ καθ' ἡμῶν, παρακαλοῦμεν αὐτὸν θερμῶς νὰ ἐξετάτῃ ἀκριβῶς ὅ,τι συσταίνομεν.

Ἐπικρίνων ἐνταῦθα ὡς ἐν παρόδῳ τὴν γλῶσσαν τοῦ Κοραῆ δὲν λέγω ὅτι εἶναι ἄμοιρὸς τινος ἀρμονίας, ἀλλὰ χρῶμα καὶ ἐλληνισμὸν κατὰ παρὰδοσιν, οἷον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἡ γλῶσσα τοῦ ὑπὲρ τῆς κοινῆς καὶ καθομιλουμένης ὑπερμαχοῦντος δὲν ἔχει παντάπασιν· ἐτι δὲ καὶ ἡ καθόλου θεωρία τοῦ μακαρίτου Κοραῆ περὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ὅλως ἀντιβαίνει πρὸς τὰς καλλίστας θεωρίας τῶν νῦν σοφῶν ἀνδρῶν, ἂν καὶ τινὰ μέρη αὐτῆς ᾖναι ὀρθά.

Διακριτέον λέγω καὶ πάλιν τὴν τῶν ὀρεινῶν γλῶσσαν ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὐχ ὡς διάλεκτον ἰωνικὴν ἢ δωρικὴν ἢ αἰολικὴν κ.τ.ε. ἀλλ' ὡς ἐκ τούτων ἤδη συγκεχωνευμένην· ἡ ὀρεινὴ

διέφυγε τὴν φθορὰν τὴν προσελθοῦσαν ἐκ τε τῆς συμμίζεως ἐτερογενῶν στοιχείων καὶ ἐκ τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς τῶν λογίων παρακμῆς· ἡ ὀρεινὴ διάλεκτος κατ' εἶδος δὲν πρέπει νὰ λογίζεται διεισφαρμένῃ καὶ ἄρρωστος ὥσπερ ἡ ἄλλη γλῶσσα, ἥτις ὠμοίχζε τὰ φύλλα τοῦ φθινοπώρου, ἀλλ' ἀκατέργαστος μᾶλλον καὶ φυσικῶς πῶς ἠλλοιωμένη. Ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν ἴσως εἰσαυθίς· νῦν δὲ λέγω ὅτι οἱ νοήσαντες οἷον χαρακτῆρα σήμερον πρέπει νὰ λάβῃ ἡ νῦν ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἐπαινοῦσι πάσας τὰς γιγνομένας ἀποπειράς· τὸ κατ' ἐμὲ τοῦλάχιστον λυσιτελέστατον νομίζω καὶ ποιήματα νὰ γράφονται κατὰ τὰ γνήσια δημοτικὰ τραγούδια, καὶ μεταφράσεις νὰ γίνωνται π. χ. τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡροδότου, εἰ δυνατόν, εἰς τὴν ὀρεινὴν γλῶσσαν τοσούτων αὐτοῖς κατὰ τὸ ὕψος πλησιάζουσιν. Ἀλλ' ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς δοκιμαίαις, ἵνα παραχθῇ τι καλὸν καὶ δόκιμον δὲν πρέπει νὰ παρακολουθῇ κανείς καὶ τὰς ξενικὰς καὶ βαρβαροφώνους λέξεις, ἃς ἡ τῶν ὀρεινῶν γλῶσσα ὕστερον παρέλαθεν ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτῆς καὶ τὴν καλὴν μόνον ὕλην, τὴν δ' ἄλλην εὐφυῶς καὶ μετὰ χάριτος ἐκ τοῦ ἄλλου πλούτου τῆς γλώσσης νὰ παραλαμβάνῃ· καὶ ἐν συνόλῳ εἰπεῖν· ὅστις νομίζει ὅτι, ἐπειδὴ οἱ ὀρεινοὶ δὲν λέγουσι, φέρ' εἰπεῖν, δόρατα, δὲν πρέπει καὶ αὐτὸς τὸν Ὀμηρον μεταφράζων νὰ εἴπῃ δόρατα, ἐκεῖνος ἀγνοεῖ δύο τινὰ τὰ κυριώτατα· πρῶτον ὅτι τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς γλώσσης ἀποτελεῖ μᾶλλον τὸ εἶδος ἢ αἱ λέξεις· δεύτερον ἀγνοεῖ καθ' ὃν τρόπον πᾶσα γλῶσσα ἀναπτύσσεται τε καὶ καλλωπίζεται.

Λυσιτελέστατον δ' ὡσαύτως ἡγοῦμαι νὰ συγγράφονται καὶ τινὰ ἰδίως ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, ὡς δυνατόν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ· διότι ἄρες ὅτι εἶναι ἐντροπὴ τῷ ὄντι νὰ μὴ φαίνωνται παρ' ἡμῖν τοιαῦτα δοκίμια, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀσκησις ἐν ὁποτέρᾳ τῶν παλαιῶν γλωσσῶν πλείστην ἄλλην ὠφέλειαν παρέχει. Οἱ Γερμανοὶ φέρ' εἰπεῖν διαλέγονται καὶ γράφουσι λατινιστὶ οὔτε ψιλῆς ἐπιδείξεως χάριν οὔτε χρονοτριβῆς ματαίας· ἀλλ' ἐνόησαν ἀκριδῶς πόσον ἀναγκαῖον εἶναι σήμερον μάλιστα νὰ ἀρνούμεθα ἐκ τῶν ζωογόνων καὶ διαυγῶν πηγῶν τῶν παλαιῶν μετριότητα, ἀκριβείαν καὶ δύναμιν λόγου μετὰ χάριτος.

Καὶ τελευταῖον ἵνα ἀπαλλάξω τὸν ἐπιεικῆ ἀναγνώστην τῆς μακρολογίας ταύτης, ἥτις νῦν καὶ ὑπαινιγμὸς μόνον εἶναι, οὔτινος ἔβελον νὰ ἐκφράσω, λέγω ὅτι ἐπείγει ἤδη ὁ χρόνος εἰς τὸ εἰσγαγεῖν εἰς τὴν γραφομένην γλῶσσαν τινὰ τοῦ εἶδους τῆς παλαιᾶς, ἀναπόφευκτα ὄντα πρὸς ἐπιστημονικὴν κατεργασίαν τῆς γλώσσης· οἷον τὴν χρῆσιν τῆς ἀπαρεμφάτου, τοῦ μονολεκτικοῦ μέλλοντος, ἔστιν ὅτε τῆς εὐκτικῆς ἐγκλήσεως, τῶν εἰς τοὺς καὶ εἰς ῥηματικῶν, τοῦ παρατατικοῦ καὶ ἀορίστου μετὰ μὲν τοῦ εἰ ἐν τῷ ἡγουμένῳ τῶν ὑποθετικῶν λόγων, μετὰ δὲ τοῦ ἂν ἐν τῷ ἐπομένῳ ἀντὶ τῶν τραγελαφικῶν καὶ ἀβεβλήτων ἠθέλον εἶναι καὶ εἶσθαι καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Οἱ δ' ἐπικριταὶ τοῦ τοιαύτου ὕψους τῆς ἐν τῷ γίνεσθαι γλώσσης ὀφείλουσι νὰ ἴναι ἐπιεικεῖς· ὅστις οἷονδὴποτε τῶν καθόλου πραγμάτων ἐκ τινῶν μόνον μερῶν αὐτοῦ κρίνει πάντοτε ἀπατάται. Ἐάν φέρ' εἰπεῖν ἐξετάσας τις μονομερῶς ἔργα τινὰ τῶν ἀγγλικῶν βουλῶν ἢ τῆς ἐκάστοτε ἀλλασσομένης ἐν Γαλλίᾳ κυβερνήσεως, ἀπορήνεται ὅτι ὀλίγον ἀμφοτέρω ταῦτα τὰ εἶναι εἰς πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συντελοῦσιν, ἀμαρτάνει δεινῶς. ἵνα ὁμιλήσῃ τις περὶ τοῦ ὕψους προορισμοῦ τούτων τῶν ἐθνῶν πρέπει νὰ συλλάβῃ ἐν νῷ τὸ σύνολον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Πολλοὶ καὶ οὐ σμικροὶ τὸν νοῦν ὄντες ἀπηλπίσθησαν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν ταίνει πρὸς τι φαινὸν τέλος κατ' εὐθυγράμην βηματίζουσα, ἀλλὰ κύκλους πεπερασμένους τὰ ἐλασσοῦ ἐθνη περιγράφουσιν, ἀμείζοντα καὶ θνήσκοντα· ἡ δ' ἀνθρωπότης ἄλκιρα πάθη καὶ περιπετείαις πάσχουσα, οὐδένα ἐνιαῖον προορισμὸν ἔχει· καὶ οὕτως ἐκριναν, ὡς ἐπηρεασθέντες ἐκ τῶν κατὰ μέρος· ἄλλοι πάλιν ἀγανακτήσαντες κατὰ τῶν καταχρήσεων καλογῆρων τινῶν, ἐτόλμησαν νὰ ἐπικρινώσι καὶ αὐτὸ τὸ τηλαυγές καὶ ζεῖδωρον τοῦ χριστιανισμοῦ σέλας. Καὶ ὑπὲρ τῆς φιλοσοφίας ἠναγκάσθησαν πολλοὶ ἐξοχοὶ ἄνδρες νὰ ἀπολογηθῶσιν ὡς μὴ βλαβερὰς, ὡσαύτως καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν καθόλου, μονομερῶς καὶ μετὰ προλήψεων ἐξετασθέντα, παρεγνωρίσθησαν ἐντελῶς. Καὶ τὸ περὶ τῆς ἡμετέρας γλώσσης ζήτημα, φίλε ἀνώνυμε, οὐχ ἔσσαν τῶν καθ' ὅλου τι εἶναι. ἵνα τις ἐπιεικῶς περὶ αὐτῆς κρίνῃ δὲν πρέπει νὰ κακίξῃ τὸ ὕψος τοῦ δεινός ἢ δεινός, δὲν πρέπει νὰ ἀπατῇ τὴν σημερινὴν γλῶσσαν ἐντὸς τῶν στενῶν τῆς αἰτιακῆς διαλέκτου ὁρίων πεπεδημένην· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀνέλθῃ εἰς ὑψηλότεραν περιωπὴν, ὅθεν παραλληλίζων τὸν σημερινόν χαρακτῆρα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν φύσιν καὶ ἔξιν τῶν νῦν ἀνθρώπων, τὸ εἶδος τῶν ἄλλων γλωσσῶν, καὶ καταπτέυσας καὶ τὸ πολλῶν εὐρύτερον σχέδιον τῆς σήμερον ἐν τῷ γίνεσθαι γλώσσης ἡμῶν νὰ ἀνέχῃται καὶ τὰς ἀναπορεύτους ἀνωμαλίας, ἃς οὐ τὸν σεβασμιαν Κοραῆν δῆθεν ἀκολουθεῖν, μακαρονισμοὺς ἀπειχάλεσας. Ἡ λέξις μακαρονισμὸς ἐκφράζει γνωμάτευμα ὅλως ἀόριστον τοῦ μακαρίτου Κοραῆ· ὁ πολυμαθὴς οὗτος ἀνὴρ ἐκάκιζε διὰ ταύτης τῆς λέξεως πάντας τοὺς συνδυάζοντας ἀσυνδυάστους κατ' αὐτὸν μόνον φράσεις καὶ λέξεις. Ὁ Κοραῆς ἐν τινι τῶν ἐπιστολῶν ἐκχύνει ποταμὸν εἰρωνείας καὶ κατακρίσεως κατὰ τινος εἰπόντος, καθ' ὅσον ἐνθυμούμαι, «δὲν μοι τὸ ἐπιτρέπονται αἱ περιστάσεις», ἀντὶ νὰ εἴπῃ τὸ κατ' αὐτὸν μόνον ὀρθὸν καὶ κομψόν α μοῦ τὸ συγχωροῦν· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα εἶναι καὶ ὀλίγον δυσνόητον πῶς ἠδυνήθησαν μέχρι καὶ τῆς σήμερον νὰ λογίζωνται παρ' ἡμῖν θεωρίαι καὶ συστήματα γλώσσης καὶ μάλιστα ἐνός μόνου ἀνδρός, ἀπερ ἀλλαχοῦ λέγονται ἰδιοτροπίαι σχολαστικώτεροι τοῦ προσήκοντος. Ὅτι ἡ λέξις μακαρονισμὸς εἶναι κενὸς ἦχος ἀνευ ἐννοίας οὐδεμιᾶς, τοῦτο νομίζω ὅτι

καὶ σπαργανιώτῃ δῆλον· ὅστις οἶανδρήποτε σελίδα τῶν συγγραμμάτων τοῦ μακαρίτου Κοραῆ ἀναγνώσῃ, πεισθήσεται ἄνευ ἄλλου λόγου ὅτι αὐτὸς ὁ Κοραῆς κατὰ πέντε δέκα στίχους περιπίπτει εἰς μακαρονισμούς. Καὶ ἵνα καταστήσω καὶ σοί, φίλε ἀνώνυμε, τὸ τοιοῦτον ψηλαφητότερον, ἄκουσον ἐκ τῆς ὀλιγοστίχου σου διατριβῆς φράσεις τινὰς κατὰ τὸν Κοραῆν μακαρονικωτάτας· λέγεις πού ὁ Χαντσερῆς « ἔλαθεν ἑαυτὸν εἰς ἀντίφασιν περιπίπτων, καὶ παραβαίνων τοὺς κανόνες οὐ μόνον τῆς γραμματικῆς (καὶ πάλιν!) ἀλλὰ καὶ τῆς λογικῆς ». Ἐάν ἡ φράσις σου, σοφὲ ἀνώνυμε, ἦναι ὀρθὴ κρινέτωσαν οἱ γραμματικοί· ἀλλ' εὐθὺς κατωτέρω ἐπάγεις « δύναμαι νὰ στοιχηματίσω μὲ τὸν κύριον λοχαγόν. » Μὴ νομίσης ὅτι ἐπέκρινα ἐγὼ τὸ ἀσυνδύαπτον τῶν φράσεών σου, ἀλλ' ὁ μακαρίτης Κοραῆς, οὕτινος ἐδρόντησας τὴν κατ' ἐμὲ ἀσημον λέξιν μακαρονισμόν· ἐγὼ εἶχον μυρία νὰ ὑποδείξω σοι, ἐξ ὧν ὀλίγιστα ἐκλέξω· διότι νῆ τὴν ἀλήθειαν γονιμωτάτῃ ἢ σμικρὰ σου διατριβῇ.

Συγκεφαλαίων δὲ τὰ πρόσθεν ρηθέντα λέγω ὅτι ἡ γλῶσσα, ἣν μετεχειρίσθη ὁ ἀδελφός μου δὲν εἶναι Χαντσερική, ἀλλ' εἶναι γλῶσσα ἐν τῇ γίνεσθαι, ἀφ' ἧς ἀναπόσπαστος ἡ φαινομένη ἀνωμαλία. Σὺ δὲ οὐδόλως τὰ πρόηκ ἐργα αὐτοῦ γινώσκων, λέγεις κακίζων καὶ εἰρωνευόμενος ὅτι α οὔτε ὁ ὀδηγὸς οὔτε τὸ ξίφος οὔτε ἡ θήκη ἡδυνήθησαν νὰ εὐρωσι χάριν ἐνώπιον τοῦ κυρίου Χαντσερῆ (νὰ καὶ φράσεις τῆς παλαιᾶς Γραφῆς!) ἀλλ' ἐξάπαντος ἔπρεπε νὰ καταργηθῶσιν αἱ πεζαὶ αὗται λέξεις καὶ νὰ ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ τῶν ποιητικῶν ἰθύντωρ ἄορ, κουλεός, λέξεων αἱ ὁποῖαι καὶ ἐπὶ τοῦ Περικλεοῦς (; ; ) ἦδη ἦσαν ἀπρηχαιωμένοι καὶ ἄχρηστοι. » (τοὺς ἄλλους χλευασμούς σου κρίνω περιττόν καὶ ἀνοίκειον νὰ ἐπαναλάβω.) Εἶναι καλὸν καὶ δημωφελές, φίλε μου, νὰ κρίνης οὕτω περὶ πραγμάτων, ἅπαρ ἐντελῶς ἀγνοεῖς; Τίς σοι εἶπεν ὅτι ὁ Χαντσερῆς ἀπέβαλε τὰς πεζὰς ἐκεῖνας λέξεις; μάθε λοιπὸν ὅτι πάσας ἐκεῖνας τὰς λέξεις ἐπιστημονικῶς ὥρισεν ἵνα σημαίνωσιν ἕκασται τὰ οἰκεῖα πράγματα· ἄλλο τὸ ξίφος, φίλε, καὶ ἄλλο ἡ σπάθη, ἄλλο ῥομφαία, ἄλλο ἄορ καὶ πολλὰ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ εἶδους· ἄλλο ὁ ὀδηγὸς καὶ ἄλλο ὁ ἰθύντωρ· μάθε ὅτι τὸ ἰθύντωρ ἀντικατέστησε θαυμασίως τὸ κακῶς ἕως τοῦ νῦν λεγόμενον ὀδηγός, ὅπερ πρέπει νὰ σημαίνῃ πᾶν ἄλλο πρᾶγμα. Θήκη πρέπει νὰ σημαίνῃ ἄλλο καὶ κουλεός ἄλλο· εἰ ἐγίνωσκας τὰ πρότερον ἔργα τοῦ Χαντσερῆ, δὲν ἔψεγες τόσο πικρῶς.

ΔΗΜ. ΧΑΝΤΣΕΡΗΣ.

(\* Ἐπεται τὸ τέλος.)

## ΤΟ ΠΑΛΑΤΙΟΝ ΤΩΝ ΔΟΥΩΝ

ἐν Βενετίᾳ.

—ooo—

Ὁ θέλων ἀκριβεῖς γνώσεις περὶ τοῦ ἐν Βενετίᾳ Παλατίου τῶν Δουῶν, μὴ περιμένη νὰ φωτισθῇ ἐκ περιγραφῶν· πρέπει ν' ἀπέλθῃ ἐπιτοπίως, διότι πᾶν τὸ λεγόμενον εἶνε ἀμυδρὸν ἰχνογράφημα τοῦ θαυμασίου ἐκεῖνου οἰκοδομήματος· ὑπάρχουσι λεπτομέρειαι τινες ἀνεπίδεκτοι περιγραφῆς· τὰ ἰχνη δὲ οὗ χρόνος βαγδαῖος διερχόμενος ἀφῆκεν ἐπ' αὐτοῦ, δὲν ἐπιδέχονται ἐκτυπώσεως.

Ἀθλον πότε ἐκτίσθη τὸ παλάτιον τῶν Δουῶν· ἐν ἔτει 809, ἐπὶ Δόγου Ἀγγέλου Παρτικιπατίου, οἰκοδομήθη παλάτιόν τι, καὶ ἐκ παραδόσεως φέρεται ὅτι τὰ τούτου θεμέλια ἐτέθησαν ἐκεῖ ὅπου σήμερον βλέπομεν τὸ τῶν Δουῶν. Εἴτε ἀληθεύει ἡ παράδοσις, εἴτε οὐ, βέβαιον εἶνε ὅτι ὁ ἰδιότροπος καὶ ἀλλόκοτος ἀρχιτεκτονικὸς ρυθμὸς τοῦ παλατίου τούτου, πλήρης ἀντιθέσεων καὶ ποικιλιῶν, δίδει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἡ οἰκοδομὴ δὲν ἐγένετο ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδίου, οὔτε διὰ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων καὶ ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων χειρῶν.

Ἀκριβῶς ἐξεταζόμενον τὸ τῶν Δουῶν παλάτιον εἶνε ἡ ἱστορία τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Βενετίας· ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν ἀνακαλεῖ εἰς μνήμην τὰ ἐν Βενετίᾳ διαδραματισθέντα κακουργήματα, καὶ μαρτυρεῖ ἐνταυτῷ τὸν πλοῦτον, τὸ μεγάλειον καὶ τὴν δόξαν τῆς δημοκρατίας ταύτης.

Εἴκοσι πόδας κατῶθεν τῆς ἐπιφανείας καίνται αἱ φυλακαί, λιθόκτιστος λαβύρινθος ἄγριος καὶ τρομερὸς, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀὴρ εἰσδύει διὰ μιᾶς καὶ μόνης ὁπῆς ὕψους μὲν ἐνὸς ποδός, πλάτους δὲ τεσσάρων δακτύλων, περιπεφραγμένης δὲ διὰ κιγκλίδων σιδηρῶν. Αἱ φυλακαὶ αὗται κοινωνοῦσι μετὰ τῆς πλατείας τοῦ Ἁγίου Μάρκου διὰ στενῆς καὶ ἀποκρύφου ὁδοῦ, καὶ οἱ ἐξηγηταὶ (α) διηγοῦνται ὅτι οἱ Δόγαι, ὅσας ἐπέθυμουν νὰ ἀπαλλάχθωσιν τινος εὐγενοῦς Βενετοῦ, περιέμενον ἐορτάσιμόν τινα ἡμέραν· μεταξὺ δὲ τῆς χαρᾶς ἣτις ἐφαιδρυνε τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, δῆμιοι παραφουλάττοντες ἤρπαζον αἰφνης τὸν ὠρισμένον εὐγενῆ, καὶ ἀπήγαγον εἰς μίαν τῶν ὑπογείων φυλακῶν τὴν ὁποίαν εἶδον, ὅπου σώζονται καὶ νῦν ἰχνη αἵματος ἐπὶ τῶν κιγκλίδων τοῦ φεγγίτου, ἀφ' οὗ ἔδεν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀτυχοῦς θύματος, πρὶν ἢ ὁ πέλεκυς τοῦ δημίου ἀποτέμῃ αὐτήν· μετέπειτα πτώμα τε καὶ κεφαλὴ ἐρρίποντο ἐντὸς μύρκης γονδόλης, ἐπὶ τούτῃ ὠρισμένης, ἣτις περιέμενε δεδεμένη ὑπὸ τὴν γέφυραν τῶν στεναγμῶν· ὁ γονδολιέρης ἀνέπλεε τὸ Αἶδο, καὶ τὸ φορτίον ἐξήρα-

(α) Ἐξηγηταὶ ὀνομάζονται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ εἰσεσθῆναι τῶν Εὐρωπαίων. Ὅρα Παισ. Ἀπτικά καὶ ἀλλαχού.